

Ustanovitelj Dom in Sveta.

Andrej Kalan.

Ko bi se danes sešla s prijateljem dr. Fr. Lampetom v Marijanišču, pozdravil bi me vesel, pogledal me prijazno s svojimi milimi, globokimi očmi, pokazal mi slavnostni zvezek »Dom in Sveta« ob tridesetletnici ter me povabil pred omaro knjig in mi z iskrenim ponosom pokazal 29 debelih letnikov »Dom in Sveta«: »Prijatelj, poglej! — Nisem zastonj živell!« — In poln iskrene radosti bi me potapljal po rami, zatisnil za hip oči, se zbral ter dostavil: »Hvala Bogu!« —

A njega že davno ni. Že šestnajst let se marijaniški sirotni dečki vsak dan v kapeli spominjajo svojega »rajnega direktorja« in ob Vseh svetih krasijo leto za letom s cvetjem njegov prezgodnji grob. Toda čim daljša je ta razdalja, tem večji se mi pokojni prijatelj pojavlja v mojih spominih. Med vrlinami, ki so dičile tega odličnega, velezasluznega moža, mi vedno bolj imponira to, da je že v mladeniški, dijaški dobi nastopal in delal kakor delajo dozoreli možje v moški dobi življenja. In le-ta poteza v njegovem značaju mu je omogočila, da je v malo letih svojega žal tako kratkega življenja z zistematičnim, po globoko premišljenem načrtu zasnovanim delom toliko dosegel. Ob duhovnih vajah se je tedaj šestnajstletnemu Francetu, resno premišljujočemu o namenu življenja, zablistnilo v duši. Delati neumorno za svoj narod na kulturnem polju, to je bil sklep šestošolca in od tedaj ni njegovo življenje poznalo nobenega praznika. Kakor otrok igrač, tako se je on veselil knjig, polnost vse življenjske sreče mu je bila v njih. Na gimnaziji je zato bolj samotaril; očitati so mu opravičeno, da je premalo družaben, a že bogoslovec se je otresel te enostranosti, rad je iskal družbe tovarišev, o katerih je upal, da jih pridobi za delo. Kakor jelen po mrzlem studencu, tako je hrepenela njegova duša po znanju, ta strast — dejal mi je sam — da mu bo izkopala prezgodnji grob.

V prostem času so aložniki žogo bili, skakali, telovadili, France pa je tekal po vrtnih stezah zamišljen v knjigo; z vsem je bil zadovoljen v zavodu, samo to mi je večkrat potožil, da ima vsled hišnega reda premalo časa za studij. Iz te dobe hranim iz njegove zapuščine pismo, namenjeno uredništvu lista, pri katerem je hotel sodelovati. To pismo ga kaže mladeniča v moški dozorelosti. Pokojnik je bil rojen l. 1859., pismo pa nosi datum 10. julija 1876. Med drugim piše:

»Jaz imam mnogo veselja do študij klasične starodavnosti in pridno berem njena dela. Izkušeni učenjaki trdijo, da je to važna podlaga omiki posameznega človeka kakor tudi celih narodov. Seveda jaz tega ne morem vedeti, vendar bi iz tega, kar berem v slovstvenih zgodovinah, to sklepal. Če se ozremo po našem malem slovstvu, vidimo, da imamo še čuda malo klasičnih cvetic presajenih na naš vrt. Rad bi vedel, kako bi bilo občinstvo zadovoljno s takimi prevodi. Z dobrimi prevodi bi se neznano koristilo, vsaj okus bi se na priprosto-veličastnih starih delih zboljšal.

To prevdarjaje sem si mislil: Kaj ko bi se tudi ti začel vaditi s prevajanji; sčasoma bi se že kaj naredilo, saj se tudi ženij mora vaditi, ako hoče kaj doseči. In vadal sem se in se še vadam. Kakšni da so ti prevodi, ne morem sam soditi, ali upam, da bodo vedno boljši. Lotil sem se pa tudi vselej le kaj takega, da je mojemu umu primerno, zato smem upati, da mi ne bodete podtikali arogantnosti, ker to bi bilo prav lahko; kajti le mož, ki je mnogo skusil, čital in ki pozna dobro sedanji svet, more trditi, da razume starodavnost.

V počitnicah dijaki praznujejo; jaz sem sklenil ta čas porabiti za prevajo dveh del, namreč Terencijevo komedijo »Havtos timorumenos« in Ajshilovega »Agamemnona«. Potrebne pripomočke sem si oskrbel in mislim, da bom prvo prav lahko izvršil; za zadnje se malo bojim, ker prestava takega dela kot je Agamemnon, najsi bo še tako dobra, je vedno le nepopolna, a pridobljeno bi bilo s tem mnogo, ker Agamemnon je, kakor pravi Humboldt, prva grška tragedija. Sicer se je pa v tem oziru v novešem času mnogo storilo, posebno nemški filologi so si pridobili obilo zaslug z natanko kritiko starih del, in predstavljalcem je s tem delo zelo olajšano.

V vsem se podvržem Vaši sodbi: Vi dobro veste, kaj bi najbolj ugajalo, in to mi izvolite povedati. Morebiti imajo Slovenci res raje veselo- nego žaligre. Plavtove komedije so izvrstne, ali dvomil bi, če ne bi njegove precej robate šale žalile tenkega slovenskega uha. — Če se Vam zdi, da bi Vam mogel biti koristen, prosim, blagovolite mi to naznaniti.«

V teh krogih se je razvijalo mišljenje in življenje dijaka Fr. Lampeta, v osmi šoli se je največ bavil s proučevanjem modroslovja in takemu se mu je bilo odločiti za svoj poklic. Izvrsten, živoveren aložnik bi bil rad vstopil v bogoslovje, a bal se je, omamljen že je po znanosti, da bi ga to oviralo v njegovem znanstvenem stremljenju. Zato je imel hude boje sam s seboj. Značilna je v tem pogledu njegova prošnja za sprejem v semenišče. Mislim, da je bilo oddanih še malo tako v molitvi, v razmišljanju in bridkih duševnih bojih spisanih prošnj. Med drugim pravi v tej prošnji, »da si bo od Boga

izprosil poklica in da bo z zglednim vedenjem, z neutrudno pridnostjo in z gorečo vneto za znanosti tega poklica se skušal hvaležnega izkazati za milost sprejema«.

Ko so to prošnjo predložili knezoškofu Pogačarju, bivajočemu tedaj na Goričanah, je bistrovidni škof takoj opazil, da ima pred seboj prositelja, kakršni so redko posejani. Povabil je abiturienta Lampeta takoj na svoj grad, odkoder se je Lampe vrnil v Ljubljano neskončno vesel — ljubljenec škofov in Gospodov. Srečala sta se dva sorodna duhova, eden ob svitu vzhajajočega, drugi ob svetlu zahajajočega solnca. Kakor da je Lampe pri tem obisku pregledal dan življenja od bujnega jutra do dozorelega večera, vse mu je bilo jasno in do smrti je bil hvaležen vladiki Krizostomu za srečo tega očetovskega sprejema. In še enkrat sta se Krizostom in Lampe sešla, ob drugi slovesni priliki dne 7. avgusta leta 1881., ob novi maši. Blagopokojni škof je novomašniku priredil na gradu v Goričanah slavnostno kosilo. In tedaj je škof Krizostom v prekrasni zdravici, ki je zvenela po grajski dvorani v srebrno-čistih akordih, vzpodbujal novomašnika na delo za Boga in domovino, za gojitev znanosti ter dal slavljencu kot vademecum na pot v življenje globoko pomenljivo besedo velikega Avguščina: »Deum intelligere beatissimum est.« V nekem pre-roškem duhu je vladika govoril zdravico. Vsem, ki so jo čuli, je ostala v trajnem spominu, najbolj seveda novomašniku, ki je pozneje pokazal v dejanju, da se škof v svojih besedah in nadah ni varal.

V bogoslovnici je Lampe snoval načrte za svoje bodoče delovanje. Že v semenišču se je pripravljaj za rigoroze iz bogoslovne in modroslovne vede; le tako mu je bilo mogoče, da je v dveh letih po dovršenih studijah v semenišču napravil dvojni doktorat, iz bogoslovja in modroslovja. Poleg teh strokovnih studij pa se je pripravljaj tudi za pisatelja; z veliko pozornostjo je sledil vsakemu pojavu v slovenski literaturi; rad se je s tovariši razgovarjal o teh stvareh, zbiral je okrog sebe prijatelje, pri katerih je slutil količkaj veselja do pisateljstva, in sčasoma je to sistematično uredil v kolu Cirilcev, ki je je zasnoval. Že tedaj je Lampe zanosil v svoji duši idejo za nov leposloven list. Pisateljske vaje njegove in tovarišev so imele namen, vzbuditi vsaj nekaj pisateljskih moči. Še sedaj mi je nepozabno, s koliko ljubeznijo in potrpežljivostjo je vodil te vaje, dokler je bival v semenišču, in kaka krasna vzpodbujajoča pisma je Cirilcem pošiljal z graškega vseučilišča. Tudi v tem se je pojavljajala njegova nenavadno zgodnja duševna dozorelost.

Ko se je vrnil dne 8. maja 1885 iz Gradca kot podvodja v semenišče, nadaljeval je to svoje delo.

Bila so tedaj lepa leta v ljubljanski bogoslovnici. Kmalu nato je dobil Lampe stolico za dogmatiko in nov dom v Marijanišču. Pri njem je šlo vse z brzovlakom.

»Pri meni je v glavi kakor na jezu pred mlinom: neprestano šumi, prši, se iskri, voda dere in nobenega obstanka ni; kakor hitro bi se kaj ustavilo, bi otožno udarjale stope v mlinu po praznem,« je dejal večkrat, ko nas je vnel za delo.

Ko je prišel v Marijanišče med sirotne dečke, mi je pisal: »Ko sem bil še mlad, želel sem si, da bi znašel tak znanstven sestav, ki bi svet nad njim strmel. Sedaj pa vidim, da je najlepše na svetu, bližnjemu izkazovati dobrote. Bog mi daj potrpežljivo ljubezen.«

Kakor nekdanj pri dr. Gogali, ustanovitelju Marijanišča, tako se je tudi v značaju Lampetovem marsikaj bistveno spremenilo, odkar je živel sredi sirot. Ona mrka poteza na obrazu učenjaka, ki samo premišlja in razglablja, je izginila in očetovski miloresen smehljaj se je pojavil na njegovih licih in v njegovi duši. Dejanska ljubezen prestvarja značaj človekov.

V Marijanišču je pričel z »Dom in Svetom« v najskromnejših razmerah; bil mu je urednik, upravnik, odpravnik — vse sam, le par šolskih sester mu je pri tem pomagalo. In mož, po svoji naravi odločen za samotarsko učenjaško življenje, ločen od sveta, je stopil v najtesnejšo zvezo s svetom: s pisatelji, risarji, slikarji, fotografi, hodil je veliko okrog, sam fotografiral, v sirotišču se je vrgel na praktično gospodarstvo, bil je čebelar, napreden živinorejec, kupoval je travnike za zavod na svoj račun, vsepovsod je hotel biti doma; seveda je moralo biti pri tem mnogo diletantskega dela, ker posameznik ne zmore vsega.

Kako se mu je pri urejevanju »Dom in Sveta« godilo, popisuje urednik Lampe v pismu, namenjenem predsedniku Katoliškega tiskovnega društva monsignoru Zupančiču, z dne 30. septembra 1893. Med drugim pravi:

Kot predsedniku društva stavim Vam ponudbo, naj K. T. D. sprejme moj list samo v svojo založbo. Dam mu ga brezplačno. Tudi uredništvo prepustim rad; ako bi bilo pa želeti, da urejam list sam, nadaljeval bom rad za polovico tega, kar dobiva »Zvonov« ali »Pastirjev« ali katerikoli urednik. Če mi pa uredništvo odvzamete, pisal bom v zahvalo za list brezplačno, kolikor bom mogel.

Ko bi Vi poznali moje težave, mojo grenkobo, moje boje, ki jih imam pri listu, čudili bi se le temu, da nisem take želje in ponudbe izrazil že poprej. —

Najbridkeje pa mi je, kadar me našinci bolj ali manj rahlo potipljejo in na poskušnjo devajo mojo občutljivost. Doslej ni nihče trdil, da tiska tiskarna meni ceneje kakor drugim; torej vidite, da moram v tej stvari zastopati najprej prid »Dom in Sveta«, potem tiskarne. Naj bi imela tiskarna milijone, to dobri stvari koristi le toliko, kolikor izda ali podpira dobrih, lepih knjig. Tiskarna je sredstvo, tiskovine so namen.

Vem dobro, da se mojemu listu očita mlačnost, morda še kaj hujšega. Rečem pa le: Z nobeno rečjo ne ustrezemo nasprotnikom toliko in ne udarimo sami sebe toliko, kakor če nehamo z »Dom in Svetom«. Vsakdo mi bo priznal, da sem delal za dobro stvar nesebično. Če danes neham, neham brez lastne sramote.

Ne zamerite: Malo bolelo me je, da se smatra »Dom in Svet« kot nekaka ptuja stvar. Torej — prevzemite ga in naredite ž njim, kar hočete. Če pa tega nočete, idite mu na roko toliko, kolikor menite, da je vreden podpore od Kat. tiskovnega društva. Četudi ne prinaša pridig, vendar misijonari po svoje med mladino in olikanci. Povprašajte pa moje dijaške poverjenike zastran naročnine, povedó Vam o zlatem studencu, iz katerega Vam lahko plačam stotake za črke.

Res »Dom in Svet« nima deficita doslej. Tudi ga ne bo imel, dokler morem sam delati in dokler mi kaj pišejo prijatelji zastonj. A vsi nečejo in ne morejo. Pa tudi žalostno je, ko je treba ravnati vedno na podlagi »Bog platil«

To pismo je jako značilno. V preprostih besedah izraža nekaj programatičnih točk o težkem, kočljivem delokrogu krščanskega leposlovnega lista, ki bodo vedno v veljavi, opozarja na neiz-

bežne težave, ki bodo vedno obstajale, naj urejuje tak list kdorkoli; dotakne se gmotnega vprašanja pisateljev in umetnikov, ki je danes še hujša odprta rana, nego je bila tedaj.

Moj pokojni prijatelj si je bil vedno svest svoje odgovornosti pred Bogom tudi za svoje pisateljsko, umetniško delovanje. Ko je potoval po Sveti deželi, je prišel v Nazaretu tudi v svetišče, kjer se hrani mizica svete Družine. Na to mizico, kakor sam pravi v svojih potnih zapisnikih, je položil knjižico, kamor je zabeleževal svoje spomine s pota, in tam na mizici zapisal besede: Domine, ego promitto, semper me scripturum ita esse, ut super tuam mensam scriptum non dedecens sit.

S tem programom nam je Fr. Lampe ostavil svoj list, tega načela se je list vedno držal in v moči te ideje napredoval, da lahko vesel proslavi svojo tridesetletnico.

Kadar je ob vsakem novem letu prinesla marijaniška prednica s. Lidvina direktorju Lampetu kot novoletno darilo krasno vezan letnik »Dom in Sveta«, ga je vzel Lampe z nežnim veseljem v roke, božal je knjigo, kakor oče svojega novorojenca, listal je po njem in ga položil k prejšnjim letnikom z radostnim nasmehom: »Veliko duševnega dela je v njem!«

Vsaj nekaj isker takega neskajjenega veselja želim ob tej slovesni priliki vsem urednikom, so-trudnikom in naročnikom »Dom in Svetovim«.

Pred rojstvom Dom in Sveta.

Viktor Steska.

Poznejši profesor dr. Franc Lampe je kot bogoslovec ustanovil v ljubljanskem duhovskem semenišču pisateljsko društvo z imenom Cirilsko društvo. Kakor že ime pove, je imelo društvo namen, vzgajati bogoslovce za pisatelje v duhu sv. Cirila, ki bi pisali v slovenskem jeziku in v katoliškem zmislju. Udje so se zbirali po enkrat na teden, čitali svoje leposlovne in znanstvene spise in jih ocenjevali. Dr. Franc Lampe se je teh sestankov vedno z veseljem udeleževal, tudi še pozneje, ko je bil podvodja in profesor bogoslovja.

Tisto dobo so izhajali štirje slovenski leposlovni listi: »Ljubljanski Zvon«, »Kres«, »Slovan« in »Vrtec«. Toda slovenska javnost še ni bila toliko probujena, da bi mogla vzdržavati toliko listov. Vsem tem listom je več ali manj trda predla za primerne spise, pa tudi za zadostno število naroč-

nikov. Najprej je omagal »Kres«. Do l. 1886. je bil leposloven in znanstven list. To leto se je prelevil v »poučen in znanstven list«. Pa tudi ta prapor ga ni rešil. Na koncu tega (VI.) letnika sporoča uredništvo in založništvo dne 31. oktobra 1886:

»Ko smo lansko leto, oziraje se na domače literarne razmere, pretvorili Kres v znanstven list, vodilo nas je prepričanje, da je neobhodno potrebno, našo znanstveno literaturo v višji meri gojiti, kakor se je to godilo do sedaj. V svesti smo si bili vseh težkoč, ki stopajo pri nas samostalnemu znanstvenemu časopisu na pot. Te ovire se še niso pri Slovencih niti od daleč ne odstranile in preteklo še bode marsiktero leto, predno se ojači na domačih tleh znanstveno delovanje. — Razni vzroki nas silijo tedaj naznaniti tukaj slavnemu p. n. občinstvu, da ustavimo s šestim letnikom svoj list.«